

II EDICIÓ · 2024

PREMIS SERRA DE TRAMUNTANA D'INVESTIGACIÓ

Estudis sobre el Patrimoni Mundial de la Serra de
Tramuntana

La recuperació d'un camí
públic a la Serra de
Tramuntana:
el cas del Camí Llarg
(Pollença)

Miquel Àngel March Cerdà

Comitè d'Experts i Expertes de la Serra de Tramuntana

Valoració de la comissió d'avaluació

Excel·lent treball, de metodologia entre clàssica i moderna. L'aplicació concreta i el model són de gran utilitat.

Magnífic exemple de la recuperació d'un camí públic per part de la iniciativa privada i el voluntariat. Aquesta actuació és exportable a altres casos de camins de la Serra de Tramuntana és d'interès per al Consorci.

La temàtica del treball és adient amb l'objectiu de recuperació i conservació del patrimoni viari de la Serra de Tramuntana. El treball aborda problemes específics que es poden donar, com ara, la desaparició de camins per falta d'ús o altres aspectes com ara la seva privatització mitjançant tancaments.

La recuperació d'un camí públic a la serra de Tramuntana: el cas del Camí Llarg (Pollença)

Miquel Àngel March Cerdà

Índex de continguts

1. Introducció	4
2. Tipologies de camins	5
3. Problemàtica dels camins de muntanya	7
4. Objectius del projecte.....	9
5. Antecedents del Camí Llarg.....	10
6. La realitat.....	12
7. Metodologia de la recuperació	14
Investigació i tasques prèvies	14
Tasques físiques de recuperació del camí.....	19
Senyalització.....	27
8. Exemple i forma d'actuar en altres casos	28
9. Conclusions	30
10. Bibliografia, cartografia i fotografia aèria	31
11. Annexos.....	32

1. Introducció

Mallorca disposa d'una extensa i densa xarxa de camins, alguns provenen d'època romana tot i que la majoria són d'època musulmana i cristiana.

La xarxa viària tradicional a Mallorca constava, bàsicament, de camins de carro, camins de ferradura i camins de pas a peu. Els camins de carro més importants, que unien dues o més poblacions, solien tenir la consideració de camins reials. Les persones i mercaderies que transitaven pels camins reials restaven emparats per la jurisdicció del rei. Més tard, sorgí la denominació de camins veïnals, que eren competència dels ajuntaments.

A la serra de Tramuntana, malgrat les dificultats orogràfiques, la densa xarxa de camins era ben important, tot i el mal endèmic que suposava l'estat deplorable de molts d'aquests camins.

Els darrers anys s'ha dut a terme la catalogació de camins a molts de municipis, feta, habitualment, per tècnics del Consell de Mallorca amb l'objectiu no només d'inventariar-los sinó també per contribuir a conservar-los i usar-los.

Tot i això, es manté la problemàtica del tancament de molts de camins, alguns públics, encara que travessin finques privades. De fet, el 92 % de la serra de Tramuntana és de propietat privada. La lliure circulació només es pot garantir a les finques públiques i als camins públics, tot i que la realitat fa que no sempre sigui possible.

2. Tipologies de camins

Per simplificar les distintes tipologies, podríem establir les categories següents fixades, sobretot, a partir del *Diccionari català, valencià, balear*, d'A. M. Alcover i F. de B. Moll, del qual n'extreim aquest resum:

a) Camí reial: és el camí principal, de titularitat estatal, que posa en comunicació les poblacions més importants. Fins al segle XVIII, es distingia entre camins reials (o camins públics principals) i camins veïnals (o camins públics secundaris). A partir del segle XVIII, la nova terminologia solia fer coincidir camí reial i camí veïnal, definit com aquell que va de poble a poble, o del poble al camí reial o a la carretera. Segons informacions del Mostassaf de Pollença de finals del segle XIV, els camins reials havien de mesurar d'amplària un destre o 17 pams reials (21 pams i un quart de cana), és a dir, 4 m aproximadament.

b) Camí de carro: camí ample per on poden passar carros. Segons informacions de determinats inventaris municipals del segle XIX, solien tenir entre 15 i 18 peus (entre 3,90 i 4,68 m), però, de fet, en trobam de més estrets, de poc més de 2 metres.

c) Camí de ferradura: camí relativament estret per on només poden passar bísties. Quan deim bísties, s'ha d'entendre carregades amb basts i beaces o arganells. Solien mesurar entre 6 i 10 peus (entre 1,56 i 2,60 m). També se'ls pot anomenar camí de bístia, de bast o de set pams.

d) Camí de pas, o camí de tres peus, o camí sender: camí molt estret per on només pot passar una persona a peu, sense bístia carregada. L'amplada definida pel popularíssim nom de «tres peus» suposa aproximadament 87 cm.

Imatge de la zona nord, del Mapa del Cardenal Despuig

3. Problemàtica dels camins de muntanya

En els darrers 60 anys s'ha produït un notable canvi social, econòmic, demogràfic i territorial a Mallorca, que s'ha concretat en l'increment de l'activitat de serveis, especialment del turisme, la minva de la població dedicada a la pagesia, l'augment espectacular de la població, la creació de nous nuclis de població al litoral, l'abandonament de possessions, el canvi en la propietat de la terra, especialment a la Serra,... Tot això ha tingut una clara repercussió en la situació dels camins de la Serra. Vet aquí els fets més rellevants:

a) **Tancament de molts de camins.** Aquesta ha estat una de les conseqüències més evidents. El canvi de propietaris, el canvi d'ús de gran part de la Serra amb la introducció d'usos residencials i turístics amb un nou concepte de la propietat rústica.... ha anat lligat al tancament de nombrosos camins públics o d'ús públic. La privatització de molts de camins és un fet inqüestionable avui dia.

b) **Desaparició per desús.** La construcció de nous camins aptes per a vehicles, ha provocat que s'abandonassin els camins tradicionals, de ferradura, de vianants —alguns de gran interès arquitectònic— que han acabat envaïts per la vegetació o han patit esbaldrecs i esllavissaments i, com a conseqüència, pràcticament han desaparegut.

c) **Destrucció física de camins.** Els dos fets anteriors (el tancament i la desaparició per manca d'ús), així com la construcció de nous camins, de vegades ha suposat la destrucció física de camins tradicionals, sepultats pels nous accessos rodats.

d) **Massificació.** En tot cas, és evident que a certs indrets, a certes zones i a certs camins, s'ha produït una massificació (com a tota l'illa) que han accentuat els problemes dels camins. Fer foc, deixar barreres obertes, fer massa renou i deixar brutor són també motius que al·leguen alguns propietaris per tancar camins.

CATÀLEG DELS ANTICS CAMINS DE LA SERRA DE TRAMUNTANA

4. Objectius del projecte

La finalitat d'aquest projecte va ser recuperar el Camí Llarg, al seu tram 8, i, amb una investigació prèvia, incorporar-lo als itineraris habituals de la zona. Aquest camí està inclòs en el *Catàleg de camins* del terme de Pollença amb el núm. 89.

Per això, es varen plantejar una sèrie d'**objectius operatius**:

- Investigar i aclarir el traçat concret del camí.
- Executar les feines físiques de recuperació, tant pel que fa a netejar la vegetació que havia envaït el camí com a recuperar els elements etnològics que conté.
- Aconseguir la participació ciutadana i social en les tasques de recuperació.
- Fer la cartelleria i la difusió posterior.

5. Antecedents del Camí Llarg

El Camí Llarg està inclòs en el *Catàleg de camins* del terme municipal de Pollença amb el núm. 89. Aquest camí arranca al Camí de can Bosch (número 29 del Catàleg) i arriba fins a la Barrera de Lluc, fent partió amb el terme municipal d'Escorca, després de travessar Lassarelleta, So n'Ali, Lassarell, La Mola, Míner Petit i Míner Gran. Des d'aquí, el camí segueix fins a Lluc, passant per Alcanella i So n'Amer, entre d'altres. Al *Catàleg de camins* del terme municipal d'Escorca apareix amb el núm. 55 (d'Alcanella a Míner).

El catàleg divideix aquest camí en una sèrie de trams, (en concret 16), que descriu i hi assenyala l'estat de conservació en què es troben, així com la tipologia (carro, ferradura,...) l'amplada i el tipus de ferm (terra, asfaltat, encimentat, empedrat,...).

Del tram 8 (que és l'objecte d'aquest treball) el catàleg diu el següent:

«Tipologia: ferradura

Amplada: 1,2 m

Tipus de ferm: terra i pedres

Correspon al tram del camí que discorre per dins la finca de Lassarell. Actualment és inexistent en alguns trams.»

Més endavant, el catàleg aporta una sèrie d'informacions sobre l'estat de conservació, els elements constructius, la informació documental i arxivística, la cartografia, etc.

En concret diu que en aquest tram hi trobam:

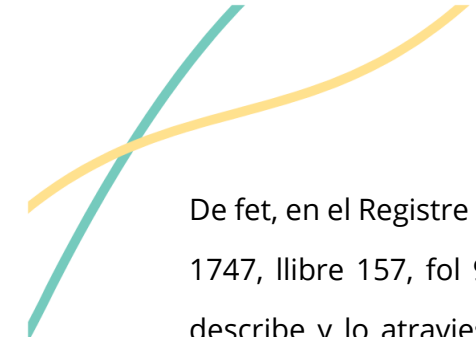
«un pontet al seu inici.

Un portell i una paret perpendicular a mitjan tram del camí.

Una paret i un portell amb pedres a final d'aquest tram.»

- Catàleg de camins de Pollença

A la documentació arxivista i documental que hem consultat, de vegades es parla de *camí reial* i de vegades senzillament de *camí públic*.

De fet, en el Registre de la Propietat de Pollença està inscrita Lassarell (finca 1215, tom 1747, llibre 157, fol 95) i en la seva 14a inscripció diu: «Conduce al predio que se describe y lo atraviesa, un camino público que arranca de la carretera de Palma y, pasando por el predio de La Mola, se dirige a otras propiedades».

Tot i ser un camí de ferradura, apareix assenyalat a diversos mapes publicats, concretament:

- *Mapa General de Mallorca (Mascaró Pasarius. 1958.*- El camí esmentat passa, en travessar per dins Lassarell, pel marge sud del torrent.
- *Rutes Amagades de Mallorca núm. 80 (Garcia Pastor, 1977)* apareix grafiat al marge sud del torrent.
- *Mapa militar de España formado por el Cuerpo del Estado Mayor* (publicat aproximadament entre 1913 – 1921). Escala 1/100.000, el camí també discorre pel marge sud del torrent.
- Els mapes del *Catàleg de camins* de Pollença, tant en la seva aprovació inicial com en la definitiva, la traça 8 del Camí Llarg apareix grafiada al marge sud del torrent.

En cap cas, ja sigui per l'escala que s'ha usat o en el cas del catàleg, per desconeixement del traçat concret, no es pot deduir l'itinerari concret del camí.

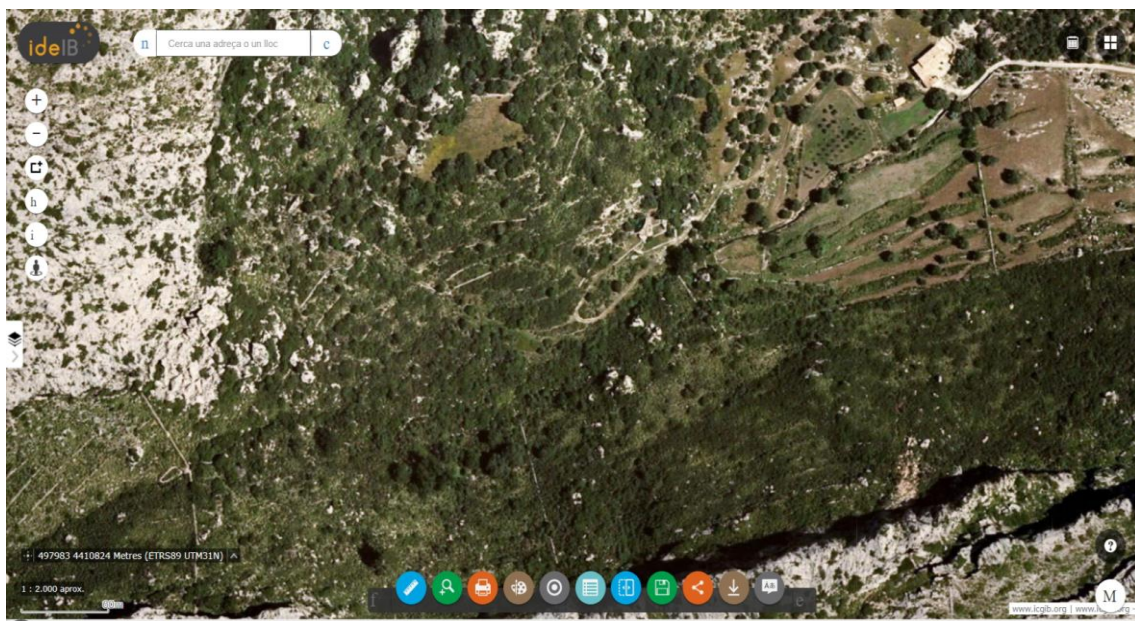

6. La realitat

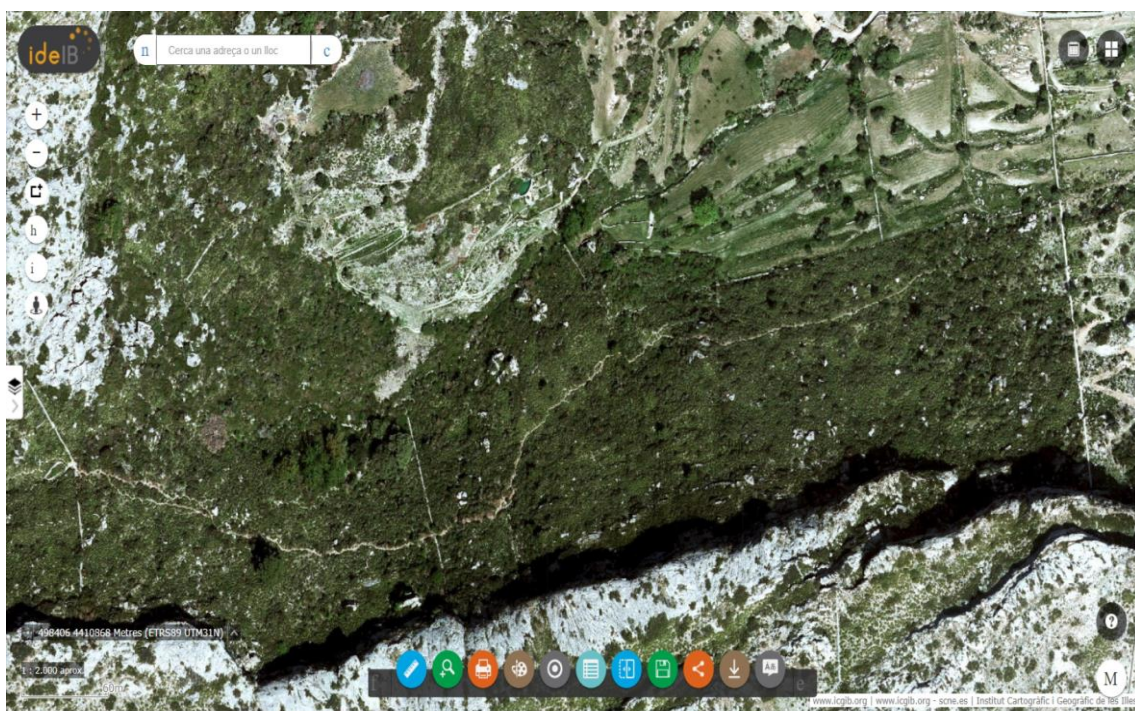
Entre els anys 1973 i 1974 es va construir un camí apte per a l'accés rodat que unia Can Bosch amb les finques de Les Tosses, Lassarelleta, So n'Ali, Els Rafals i Lassarell. Aquest fet va provocar que el Camí Llarg que travessava part d'aquestes propietats es començàs a abandonar, de vegades ocupat per la nova via i, d'altres, tancat en alguns trams amb reixa de ferro. Les conseqüències de tot plegat varen ser que el camí, a poc a poc, va anar desapareixent, envaït per la vegetació, tancat o directament sepultat per la nova via.

Poc temps després, es va construir una carretera per a l'accés rodat per comunicar La Mola i Míner (Gran i Petit), en aquest cas des de Campanet. També va permetre comunicar Fartàritx del Racó. Això va provocar un efecte semblant a l'anterior, és a dir, l'abandonament del Camí Llarg (i també dels camins de Míner Petit a la Mola, de Míner Petit a Míner Gran i de Míner Petit a la Barrera de Lluc, tots recollits en el catàleg municipal de Pollença). A més de la destrucció física per la nova via i la desaparició per la invasió de la vegetació. Tot plegat provoca l'oblit d'aquests camins tradicionals.

En el cas que ens ocupa (el Camí Llarg), la combinació de la construcció de dos accessos rodats en va provocar l'abandonament i la desaparició, especialment en algun tram, com és el tram 8 que és el que en interessa en aquest projecte.

Ortofoto del 2006 (ideib). No s'aprecia cap traça del camí

Ortofoto del 2023 (ideib), on ja s'aprecia el camí recuperat

7. Metodologia de la recuperació

Investigació i tasques prèvies

✓ Recollida d'informació oral

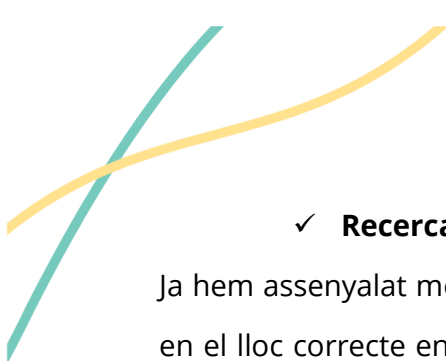
Era ben conegut pels veïns de la zona (a més d'estar recollit en el catàleg municipal, com ja hem dit), que el camí públic que comunicava la Vall de Colonya amb La Mola i Míner, anava per aquell coster, tot i que l'itinerari concret ja havia desaparegut envaït per la vegetació.

Per això, la primera tasca va ser localitzar, contactar i entrevistar persones coneixedores del lloc, entre les quals:

- Antoni Cifre Reus, de So n'Ali, antic propietari de So n'Ali, fill i net dels anteriors propietaris i bon coneixedor del lloc. La seva família va conduir també la finca de Lassarell, entre el 1960 i 1976.
- Jaume Simó Plomer, «de l'Estanc», policia municipal jubilat. Durant anys, va ser arrendador de La Mola i son pare ho fou de Lassarell a la dècada dels 50. Principal coneixedor i usuari d'aquest camí que durant anys va recórrer amb mules, basts i beaces.
- Joan Amengual Ochogavia, «dels Rafals», propietari d'una finca veïna i gran coneixedor del lloc. Del 1996 fins al 2019 va ser també pagès de Lassarell.

Temps enrere ja havíem contactat amb altres persones majors, bones coneixedores de la zona, bé perquè eren veïnes o bé perquè havien conrat algunes de les finques per on travessa el Camí Llarg, i que avui ja no són entre nosaltres, com són Jaume Cifre, “de So n'Ali”, Antoni Amengual Ochogavia “dels Rafals” i Sebastià Morro, que va conrar Lassarell entre el 1976 i 1997.

Totes aquestes persones, a més de contar-nos històries concretes del lloc, afinaren una mica més l'itinerari del Camí Llarg, i el seu pas entre Lassarell i La Mola.

✓ **Recerca de documentació escrita i cartogràfica**

Ja hem assenyalat més amunt que el Camí Llarg, al seu pas per Lassarell, es marcava en el lloc correcte en diferents mapes i llibres d'excursions. Però, en tractar-se d'una cartografia a una escala determinada no permet afinar l'itinerari concret per poder-lo recuperar.

En tot cas, dona pistes aproximades del seu traçat.

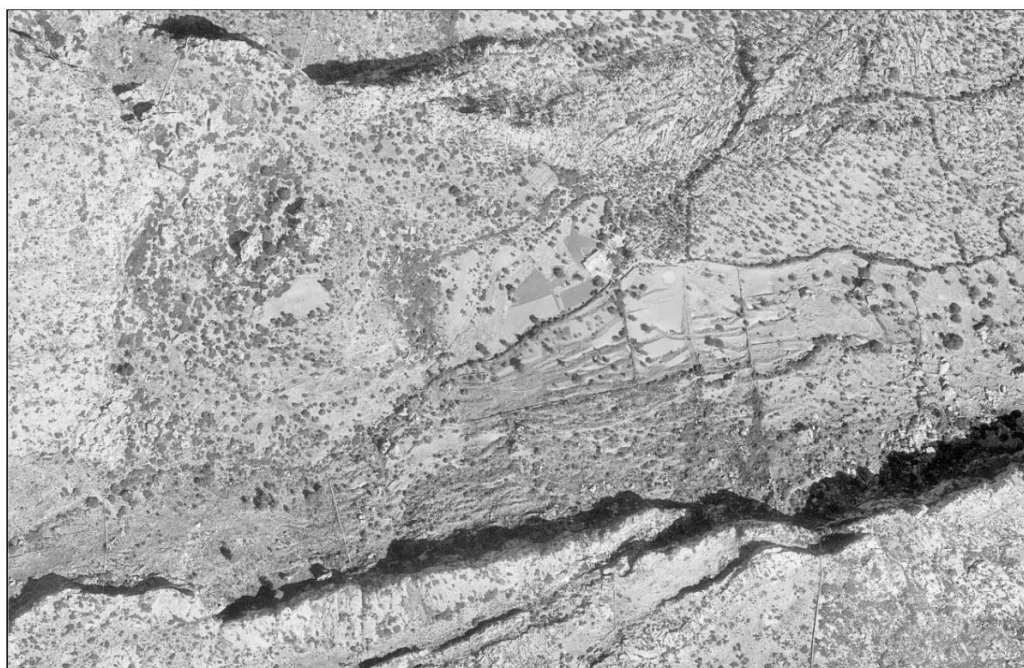
✓ **La fotografia aèria del 1968 i 1973**

El camí que ens ocupa comença a desaparèixer entre el 1973 i 74, quan s'inicien i s'acaben les obres per construir l'accés rodat, tant a la vall de Colonya, com a l'accés a La Mola i Míner des de Campanet.

Per sort, hem pogut consultar la fotografia aèria anterior a la desaparició del camí, concretament la del 1956, el vol dels americans, i fotografies d'Estop del 1968 i 1973.

La fotografia aèria del 1956 no té la qualitat necessària per poder identificar correctament el camí. I, després d'estudiar-la en detall, es va descartar.

En canvi, la fotografia aèria d'agost del 1968 és de gran qualitat, i va permetre identificar fàcilment gran part del traçat del tram 8 del camí.

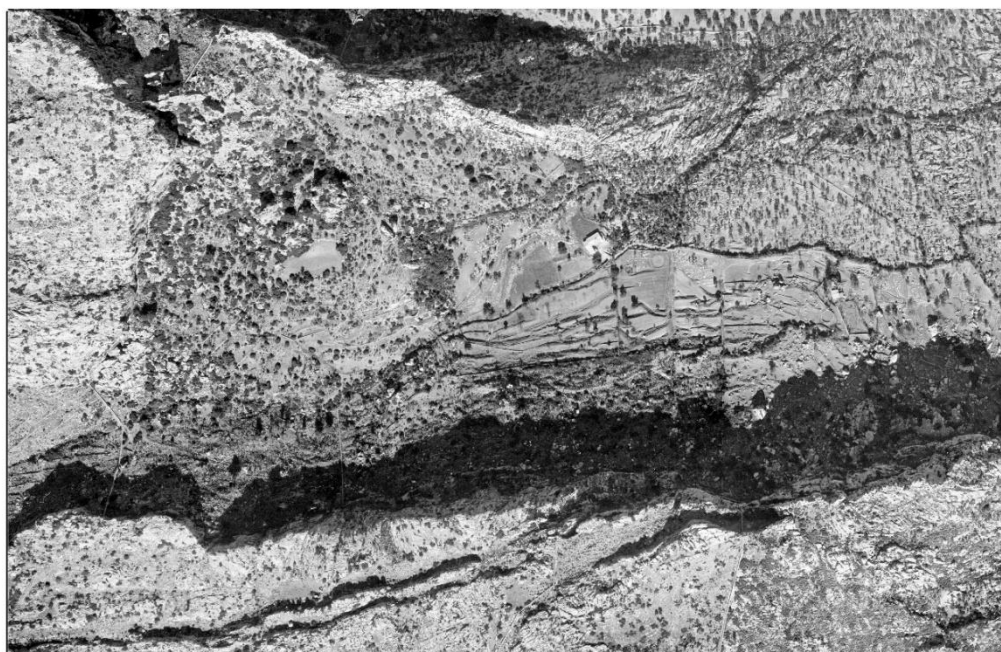

PLANO: TOPOGRÁFICO - MEDICIONES - REPLANTEO - FOTOGRAFÍA AÉREA - ESTUDIOS AERIO ARQUITECTURALES - ESTUDIOS CENOTECNICOS Y GEOLOGICOS - PERSPECTIVAS 3D - VALORACIONES
ESTOP ESTUDIOS TOPOGRAFIA S.A. - Plaza Rosellón nº 4 A-3º - 07002 - Palma de Mallorca - Tel: 971 723 336 - Fax: 971 718 901 - Email: estop@estop.org - www.estop.org

Ref. Fotografía: 4686
Pasada: 6
Fecha vuelo: Agosto 1.968
Zona: Parcela 17 Polígono 8 Pollença

Fotografia aèria del 1968

D'altra banda, la fotografia aèria de març del 1973 permet igualment poder resseguir el camí, tot i que l'ombra de les penyes de la Mola, impedeix veure'n amb claredat alguns bocins.

PLANO: TOPOGRÁFICO - MEDICIONES - REPLANTEO - FOTOGRAFÍA AÉREA - ESTUDIOS AERIO ARQUITECTURALES - ESTUDIOS CENOTECNICOS Y GEOLOGICOS - PERSPECTIVAS 3D - VALORACIONES
ESTOP ESTUDIOS TOPOGRAFIA S.A. - Plaza Rosellón nº 4 A-3º - 07002 - Palma de Mallorca - Tel: 971 723 336 - Fax: 971 718 901 - Email: estop@estop.org - www.estop.org

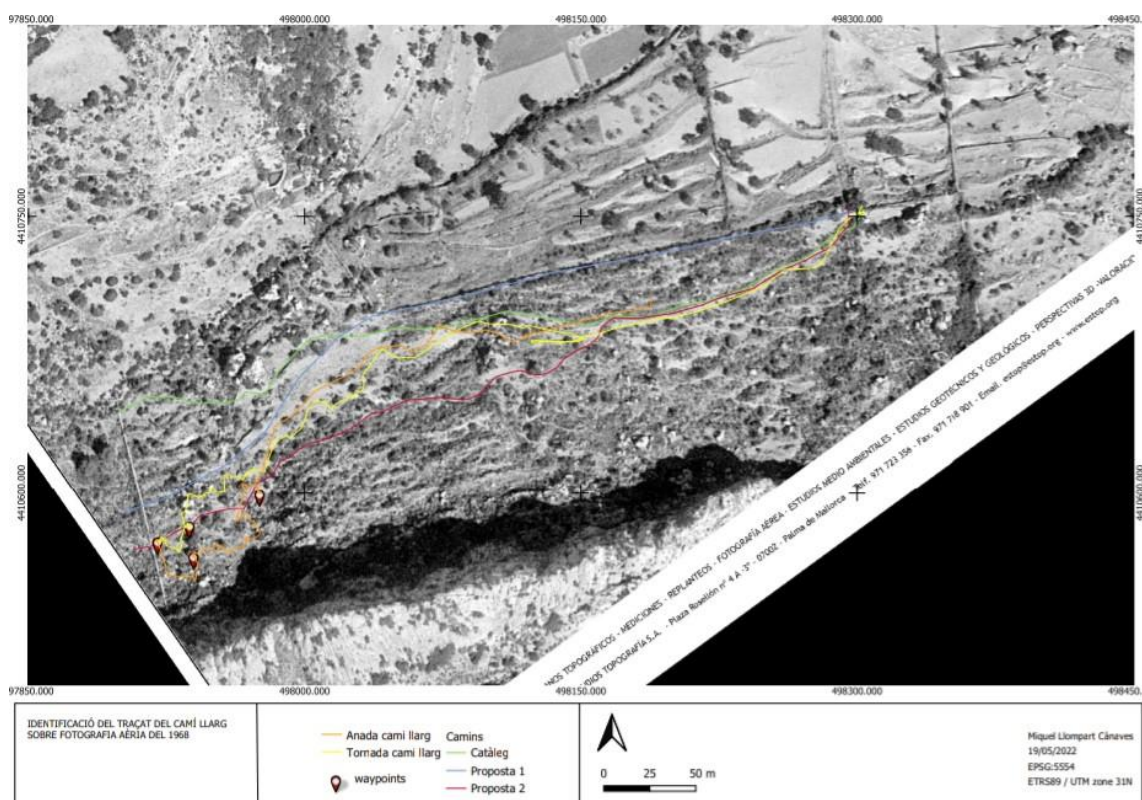
Ref. Fotografía: 8990
Pasada: 7
Fecha vuelo: Marzo 1.973
Zona: Parcela 17 Polígono 8 Pollença

Fotografia aèria del 1973

En tot cas, les fotografies àries del 1968 i del 1973 ens varen permetre redibuixar el traçat del tram 8 del Camí Llarg amb bastanta precisió, fet que va complementar la informació oral obtinguda dels diversos informadors.

✓ Recerca sobre el terreny

Abans de consultar la fotografia aèria ja havíem fet visites a la zona per on, presumptament, passava l'antic camí. Al començament del camí se n'apreciava perfectament el traçat, però a mesura que ens allunyaven de l'inici, la densa vegetació impedia resseguir-lo. Tot i així, la guarda d'ovelles de la finca havia mantingut més o manco net una petita part del camí.

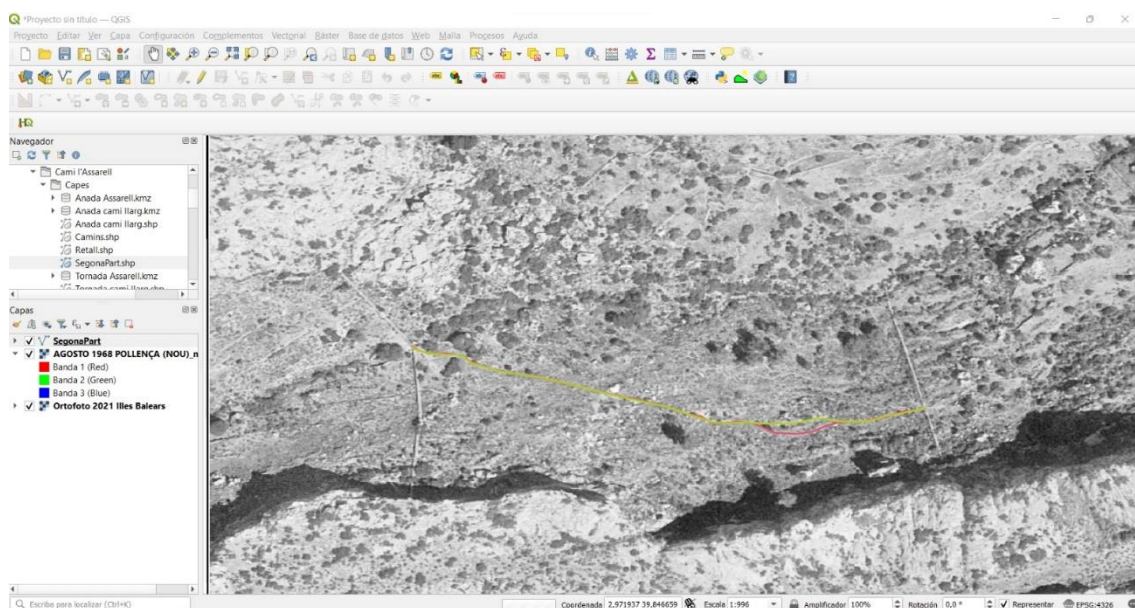
Una de les fites clau era el portell, en part esbucats, situat a mitjan camí, i que era perfectament conegut per excursionistes propietaris, amos,... Des d'aquí, podríem intentar seguir el camí bé cap a la Mola o bé cap al començament.

Un pic analitzada la fotografia aèria, va ser més fàcil deduir per on transcorria el camí, tot i que la densa vegetació obligaria a fer una intensa tasca de desbrossar, llevar

càrritx, mates, argelaga, podar arbres... i també retirar pedres i terra dels esbaldrecs i els esllavissaments que s'havien produït a conseqüència de 50 anys d'abandonament.

Un grup de persones, entre elles Miquel Llompart, Jaume Cerdà, Xisco Fanals, Carme Ramis, Nino Moreno i Miquel Àngel March, al llarg del 2022, varen analitzar en diverses reunions i sortides *in situ* tota la documentació disponible i feren recerca sobre el terreny a fi d'afinar el traçat del camí.

Tasques físiques de recuperació del camí

Una vegada fetes les distintes prospeccions per la zona i el posterior estudi de la fotografia aèria, es varen iniciar les tasques físiques de recuperació del camí.

Aquesta recuperació, iniciada a mitjans del 2022, va consistir en:

- Desbrossar la vegetació de la zona per on passava el camí, sobretot, de càrritx, aritja, argelaga, esbarzers i fenàs.
- Podar i retallar els arbusts i els arbres que ocupaven part del camí, com mates, llampúgol, branques d'ullastres,..
- Retirar pedres del traçat resultat d'alguns esbaldrecs que s'havien produït tots aquests anys.
- Retirar terra de determinats llocs fruit d'esllavissaments a les zones amb més pendent, sobretot a la part final del camí.

Aquestes tasques periòdiques es varen complementar amb dues jornades de voluntariat de la Secció de Muntanya del Club Pollença, a més d'altres activitats de voluntariat no tan organitzades i de format més reduït.

La 1a Jornada de Voluntariat de la Secció de Muntanya del Club Pollença, va tenir lloc el dissabte 4 de febrer. La convocatòria deia això:

«Aquest dissabte hem preparat una activitat diferent, però que ajudarà a mantenir el nostre patrimoni viari. Anirem a fer net el camí que connecta Lassarell amb la Mola per al seu traçat original. Com sabeu, des de fa uns anys, la Cursa Tomir passa per aquest camí i durant aquest estiu hem estat estudiant el terreny per definir el seu traçat original. Aquest dissabte, anirem a fer net aquest tram del camí i després quedarem a dinar a Lassarell.»

Uns vint-i-cinc membres de la Secció participaren en la jornada de voluntariat.

<https://secciodemuntanyapollenca.wordpress.com/2023/02/04/recuperant-el-cami-llarg/>

Dinar col·lectiu després de la primera jornada de voluntariat

La 2a Jornada de Voluntariat, després de la gran nevada de finals de febrer, va tenir lloc dia 9 de març del 2023.

La nevada del 27 i 28 de febrer del 2023 va tenir un efecte negatiu a les zones ja recuperades, ja que provocà la caiguda d'alguns arbres i, sobretot, d'arbusts, a la zona que s'havia fet neta. Va ser una jornada de voluntariat més breu i amb menor nombre de gent i es va centrar en els llocs de vegetació més espessa que havien patit les conseqüències de la nevada. Hi participaren una quinzena de voluntaris.

✓ **Recuperació d'elements etnològics**

La tasca de recuperar el camí es va complementar, també, amb la recuperació d'elements etnològics, en concret, un portell i la paret de la qual forma part que es troba a mitjan camí i una altra paret seca, que fa de portell devora un saragall.

Aquesta recuperació es va fer també amb voluntaris, en aquest cas dirigits de forma altruista per un marger professional, en Joan Buades «Reiet».

Senyalització

Una vegada enllestida la tasca de recuperació del Camí Llarg, la Secció de Muntanya del Club Pollença, va col·locar un pujador de fusta, per facilitar el trànsit pel camí i no haver d'obrir i tancar una barrera, també hi va instal·lar un cartell informatiu.

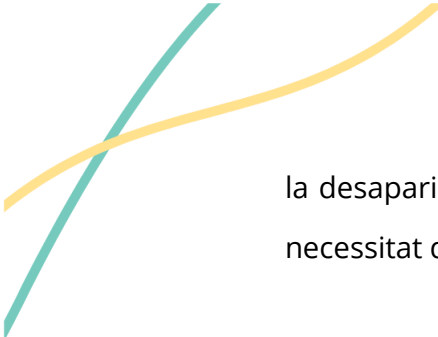

8. Exemple i forma d'actuar en altres casos

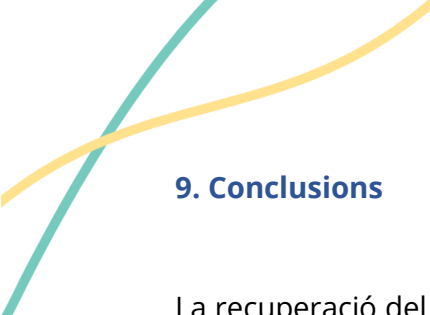
La recuperació del Camí Llarg s'ha fet amb un *modus operandi* que seria perfectament exportable a altres casos de desaparició de camins, sobretot per falta d'ús i per haver estat envaïts, a conseqüència de no fer-lo servir, per la vegetació silvestre.

La forma d'actuar seria la següent:

- a) **Recollir informació oral** de testimonis, normalment pagesos, caçadors, carboners, propietaris, ... Són els darrers testimonis vius de l'existència de determinats camins i del seu traçat.
- b) **Documentació històrica.** Fer una recerca de documentació pública i privada (registre de la propietat, actes municipals, escriptures notarials....) en què es pugui localitzar informació escrita rellevant sobre l'existència de camins públics o de dret de pas.
- c) **Llibres divulgatius** referits a excursions, viatges, descripcions geogràfiques, història local... que contenen ressenyes d'itineraris de muntanya, sovint acompanyades de fotografies.
- d) **Fotografia aèria.** Hi ha camins dels quals es pot resseguir el traçat a través de fotografies aèries. Per sort disposam, i no és difícil consultar-les, de fotografia aèria en blanc i negre dels anys 1956, 1968 i 1973, com a mínim, i algunes són de bona qualitat.
- e) **Restes de camins.** És fonamental trescar i visitar (si pot ser amb informadors locals) la zona per on se sap que passava un camí. Sempre es poden trobar restes de portells, pontets, parets, trams empedrats, barraques,... que denoten l'existència d'un camí.
- f) **Implicació de grups locals en la recuperació.** De vegades és més fàcil dur a terme les tasques d'investigació i de recuperació a través d'entitats locals de caire excursionista, cultural, patrimonial, escolar,..., que fer-ho a través de l'Administració titular del camí. Suposa, a més a més, una activitat educativa i implicar els grups locals, amb el que això comporta: una major difusió i coneixement del projecte, més sensibilització sobre el problema de

la desaparició de camins públics que formen part del nostre patrimoni i la necessitat de preservar-lo.

9. Conclusions

La recuperació del Camí Llarg, al seu tram 8, ha representat una actuació en la qual la combinació d'una tasca prèvia d'investigació de fonts orals, documentació històrica, divulgativa i administrativa, cartografia, i fotografia aèria,... i les feines sobre el terreny, individuals i col·lectives, han permès treure de l'oblit un antic camí públic que comunicava Pollença amb Lluc, a través de la vall de Colonya i d'aquí cap a la Mola, Míner, Alcanella i So n'Amer.

En la tasca física de recuperació hi han participat molts de voluntaris de la Secció de Muntanya del Club Pollença principalment, no només per reobrir el camí, sinó també per rehabilitar els diferents elements etnològics: portells, marges i pontet.

Les feines de rehabilitació, neteja i recuperació han implicat l'ús i la divulgació d'aquest itinerari. Això ha permès que el camí, en aquests moments, pràcticament es preservi sense gaire necessitat de manteniment, gràcies al pas continu d'excursionistes i vianants i també a la celebració d'una cursa de muntanya, la Cursa Tomir, que té lloc cada any a finals de març.

L'altre aspecte per destacar és la possibilitat d'aplicar aquesta mateixa metodologia d'investigació i recuperació a altres camins que han caigut en l'oblit per diverses circumstàncies, entre d'altres la falta d'ús.

10. Bibliografia, cartografia i fotografia aèria

ALCOVER/MOLL. *Diccionari Català, Valencià, Balear*. Palma, 1980

CONSELL DE MALLORCA. *Catàleg dels antics camins de la Serra de Tramuntana*. Palma, 1993

ENCINAS J. A.. *Pollença, Semblança d'un poble*, 1981

FODESMA. *Catàleg de camins* del terme municipal de Pollença, 2001

GARCIA PASTOR, J. *Rutes amagades de Mallorca*. Palma: Impremta Politènica, 1965-80

Cartografia

DESPUIG, ANTONI. *Mapa de la isla de Mallorca*, 1785

MASCARÓ PASARIUS, JOSE. *Mapa general de Mallorca*, 1958

Mapa del fascicle núm. 80 de les *Rutes amagades de Mallorca*

Mapa de camins inventariats, Catàleg de camins del terme municipal de Pollença

Govern de les Illes Balears. *Mapa topogràfic balear*. Escala 1:5.000

Mapa militar de España format per el Cuerpo del Estado Mayor (circa 1913-1921) . Escala 1/100.000

Fotografia aèria

Ortofoto del 1956-57 (vol americà)

Ortofoto de l'agost del 1968 (STOP)

Ortofoto del març 1973 (STOP)

Ideib. Ortofoto 2006 (IDEIB)

Ideib . Ortofoto 2023 (IDEIB)

11. Annexos

- Retall de premsa del diari Ara Balears

11
crònica

Miquel Àngel March i Miquel Llompart, asseguts al portell que estava esbucat i que han recuperat amb voluntaris.

Després de 50 anys engolit, Pollença recupera el pas entre Lassarell i la Mola

Voluntaris de la Secció de Muntanya i el propietari de la finca netegen el camí de vegetació perquè corredors i excursionistes hi puguin accedir

T.M.

Palma

La Cursa Tomir del proper 29 de març incorporarà una novetat en relació amb les darreres edicions: passarà per un tram del camí Llarg per on feia uns cinquanta anys que ningú no hi passava. Els socis de la Secció de Muntanya del Club Pollença i el propietari de la finca de Lassarell han recuperat un tram d'aquesta via que, com que ningú no l'utilitzava d'ençà de feia molt de temps, la vegetació l'havia engolit.

"Hi havia indicis que ens deien per on podia passar aquest camí, com és un pontarró de lloses construït damunt un xaragall per on corre l'aigua. Antigament ningú no feia un pontet si no era perquè hi passassin les persones o les besties", comenta l'expresident del GOB Miquel Àngel March, propietari d'aquesta emblemàtica finca de Pollença, situada als peus de la cuculla de Fartàritx, una zona molt coneguda i trescada per excursionistes de Mallorca i de provinents d'arreu del món.

Equipats amb desbrossadores, motoserres, xorracs i tisores de podar, una trentena de voluntaris de la Secció de Muntanya han trobat el rastre del camí esvaït. "El camí Llarg és la ruta que va de Lassarell a Lluc, passant per Miner. El tros entre les cases de Lassarell i la finca de la Mola, però, estava des-

aparegut. Per això, fins ara els excursionistes anaven per un tirany en molt mal estat vorera del torrent. Era conegut que aquest no era pas tradicional", comenta Miquel Llompart, president de la Secció de Muntanya del Club Pollença. "Tot i que estava esborrat, aquest camí està inclòs en el Catàleg Municipal de Camins de Pollença. Hi figura perquè el seu traçat és ben visible a les fotografies aèries del 1968. És aquest rastre que hem seguit per recuperar-lo", afegeix Llompart, que és geògraf de professió.

Per qui també va ser batle de Pollença, un dels moments més emotius de les feines de recuperació del camí va ser la troballa d'un portell esbucat. "Jaume de s'Estant és un home major de Pollença. Ell deu ser de les poques persones que, per fer-hi feina, havia passat per aquest tros de camí. Recordava haver passat per aquest portell amb una bística amb les beaces carregades", comenta Miquel Àngel March.

"De dins les mates -explica el propietari de Lassarell- va aparèixer, ajaguda en terra, una de les pedres que formava part del portell. La força de

l'aigua i el pas del temps l'havien esbucat. Dissabte passat èrem més d'una vintena i, amb el marge que adoba els marges esbaldregats, l'aconsegüirem aixecar. Va ser un moment realment emotiu quan, equipats amb perpals [barres gruixades de ferro que, amb el sistema de palanca, permeten moure grans pesos], l'aconsegüirem posar al seu lloc originari".

L'existència d'elements patrimonials, com aquest portell, justifiquen que determinats camins estiguin inventariats. Segons Miquel Llompart, que com a tècnic ha col·laborat en la revisió del Catàleg de Camins d'Esporles, "el portell trobat al camí Llarg s'haurà d'incorporar a la fitxa del catàleg que hi fa referència". "No és que ningú ens encalci, perquè ho hauríem pogut fer en un altre moment, però ens marcàrem recuperar aquest camí per tenir-lo llest per a la propera cursa. Allò cert és que és un fet excepcional que el propietari d'una finca vulgui recuperar un camí desaparegut, perquè els excursionistes i corredors hi passin", diu el muntanyenc i geògraf.

En algun punt, els voluntaris han tingut difícil destriar per on transcorria el camí: la vegetació s'havia fet tan grossa que no se'n veia cap rastre. "Segons la cartografia, el traçat dibuixa una línia recta cap a la Mola. En el territori, però, aquesta línia ja no és visible. Havíem d'anar a poc a poc fins que en trobàvem el rastre i apareixien pedres compostes", explica Miquel Àngel March sobre la descoberta d'evidències que aquelles pedres les hi ha posades l'home. ♦

El marger i voluntaris aixequen la pedra del portell. M.A. MARCH

- Punt Informatiu Pollença. Article sobre la recuperació d'aquest camí

<https://puntinformatiu.cat/es-recupera-un-tram-de-lantic-cami-perdut-que-unia-lassarell-i-la-mola/>

- IB3 TV. Programa *A muntanya*. Segona Temporada. 1r capítol emès el 30 de gener del 2024

En aquest capítol s'explica la recuperació del camí, amb imatges de la 1a jornada de voluntariat: <https://ib3alacarta.com/tv/amuntanya/t2e1>

- *Catàleg de camins del terme municipal de Pollença*. Consell de Mallorca, 2001

(89) CAMÍ LLARG

FULLS MAPA 1/5000:

644-4-8
644-5-8

INICI: camí de Can Bosc (núm. 29).
FINAL: Barrera de Lluc, partió del terme municipal d'Escorca.

DOCUMENTACIÓ LOCALITZADA: sí.

TIPUS:

- Camí reial.
- Camí públic.
- Obres per part de l'Ajuntament.
- *Plan General Municipal* de Pollença (1991).

INTERÈS CONSTRUCTIU: sí.

INTERÈS EXCURSIONISTA: sí.

TIPOLOGIA:

- **Tram 1:**
 - Tipologia: carro.
 - Amplada: 3 - 4 m.
 - Tipus de ferm: asfalt.

Correspon als primers 100 metres del camí.
- **Tram 2:**
 - Tipologia: ferradura.
 - Amplada: 1,4 m.
 - Tipus de ferm: empedrat.

Continuació del camí fins que travessa el camí de Lassarell, núm. 96 prop de la Guinea.
- **Tram 3:**
 - Tipologia: ?.
 - Amplada: ? m.
 - Tipus de ferm: ?.

Continuació del camí fins a una llargada d'uns 125 metres.
- **Tram 4:**
 - Tipologia: ferradura.
 - Amplada: 1,4 - 1,7 m.
 - Tipus de ferm: terra.

Continuació del camí fins al creuer amb el camí de Lassarell, núm. 96 prop de les Tosses de Baix.

- Tram 5:

- Tipologia: ferradura.
- Amplada: 1,2 m.
- Tipus de ferm: terra.

Continuació del camí fins a una llargada d'uns 300 metres.

- Tram 6:

- Tipologia: ferradura.
- Amplada: 1,2 m.
- Tipus de ferm: parcialment empedrat.

Correspon als darrers 150 metres del camí fins a les cases de So n'Ali.

- Tram 7:

- Tipologia: carro.
- Amplada: 3 m.
- Tipus de ferm: terra.

Correspon als darrers 50 metres del camí, des de les cases de So n'Ali, fins a les cases de Lassarell.

- Tram 8:

- Tipologia: ferradura.
- Amplada: 1,2 m.
- Tipus de ferm: terra i pedres.

Correspon al tram del camí que discorre per dins la finca de Lassarell. Actualment és inexistent en alguns trams.

- Tram 9:

- Tipologia: ferradura.
- Amplada: 1,2 - 1,6 m.
- Tipus de ferm: empedrat parcialment.

Correspon al tram del camí que discorre per dins la finca de la Mola.

- Tram 10:

- Tipologia: ferradura.
- Amplada: 0,5 - 1,2 m.
- Tipus de ferm: empedrat els primers metres i terra la resta.

Continuació del camí fins al portell que hi ha passada la pista que duu al coll de Míner.

- Tram 11:

- Tipologia: ferradura
- Amplada: 1,2 m.
- Tipus de ferm: terra i pedres.

Correspon al tram del camí que discorre pel mig del sementer de Miner Petit, fins a la partió amb la finca de la Mola.

- Tram 12:

- Tipologia: ferradura.
- Amplada: 0,8 - 1,2 m.
- Tipus de ferm: terra i pedres.

Discorre per dins la finca de la Mola, des de prop de la font de la Mola, fins a les cases.

- Tram 13:

- Tipologia: ferradura.
- Amplada: 1,6 m.
- Tipus de ferm: terra i parcialment empedrat.

Continuació del camí fins a les cases de Miner Gran.

- Tram 14:

- Tipologia: ferradura.
- Amplada: 1- 1,5 m.
- Tipus de ferm: terra i empedrat parcialment.

Des de les cases de Miner Gran fins a les proximitats del Cirerar.

- Tram 15:

- Tipologia: ferradura / tirany.
- Amplada: 0,8 m.
- Tipus de ferm: terra i pedres. Restes d'empedrat molt puntualment.

Continuació del camí fins prop de la Barrera de Lluç.

- Tram 16:

- Tipologia: ferradura.
- Amplada: 0,8 - 1 m.
- Tipus de ferm: empedrat.

Correspon als darrers metres del camí, prop del portell de la Barrera de Lluç. Correspon a tres revolts del camí amb el ferm empedrat.

SEGUIMENT:

- a) Dificultat: molt difícil, especialment els trams 2 i 12 i exceptuant el tram 7 que és fàcil i els trams 13, 14 i 16 que són difícils.
- b) Fites: sí, puntualment al tram 9.

TIPUS DE LIMITACIÓ LATERAL:

- Paret als dos costats durant part del tram 5, paret a un costat a la primera meitat del tram 8 i el final del tram 9 i obert a la resta.

LIMITACIONS DE PAS:

- Una barrera tancada amb pany a l'inici del tram 2.
- Reixa al començament del tram 5.
- Barrera tancada amb pany i reixa al final del tram 5.
- Barrera tancada amb pany al final del tram 7.
- Barrera tancada sense pany a pocs metres de l'inici del tram 8.
- Un portell tapat amb pedres i reixa al final del tram 8, a la partió de les finques de Lassarell i la Mola.
- Una barrera tancada al final del tram 8.
- Un portell tapat a la partió de les finques de la Mola i Míner Gran.
- Una barrera tancada sense pany a l'inici del tram 14, prop de les cases de Míner Gran.
- Una barrera a la Barrera de Lluc.

ESTAT DEL CAMÍ:

- Dolent els trams 2, 3, 4, 5, 14 i 16 (especialment al final del tram prop del Cirerar), regular el tram 6, el tram 7 és bo i l'estat dels trams 8, 9, 10, 11, 12 i 15 és molt dolent.
- Als trams 10, 11 i 12 el traçat pràcticament ha desaparegut en alguns trams. Dos portells al mig del tram 11 permeten reconèixer el traçat i la continuïtat del camí.

ELEMENTS CONSTRUCTIUS:

- Escalons a la meitat del tram 5 i alguns al tram 13 i 14.
- Empedrat.
- Petits marges.
- Un pontet a l'inici del tram 8.

OBSERVACIONS:

- La continuació del camí de ferradura, des de la Barrera de Lluc fins a Alcanella, actualment encara existeix i apareix inclosa al *Catàleg de camins del terme d'Escorca* amb el núm. 55, com a camí d'Alcanella a Míner.
- D'acord amb els informadors locals, aquest camí formava part del camí reial que des de Pollença, per Lassarell, la Mola, Míner Gran, Alcanella i Son Amer es dirigia a Lluc. Precisament, el topònim de la Barrera de Lluc, feria referència a aquest itinerari.
- Actualment el camí està en desús al ser substituït en gran part pel camí de Lassarell i per les pistes forestals que comuniquen les possessions de la Mola amb la Barrera de Lluc.
- La major part del camí es troba molt envaïda per la vegetació, especialment el tram 5.

- El tram 3 actualment no existeix, perquè el camí de Lassarell, núm. 96 hi passa per damunt.
- El tram 7 es correspon amb l'actual accés a les cases de So n'Ali.
- El traçat del tram 12, sols es pot reconèixer a l'inici, prop de la font de la Mola, i al final, prop de les cases de la Mola.
- El tram 12 és travessat per la pista que du al coll de Míner.
- El final del tram 13 és sols un tirany.
- El tram 15 pràcticament ha desaparegut en alguns trossos i està bastant envaït per la vegetació.

DOCUMENTACIÓ ARXIVÍSTICA LOCALITZADA:

En el llibre de hipoteques corresponent al poble de Pollença trobam, datada l'any 1768, la venda d'una peça de terra anomenada el figueral de Ca l'Hereu que "linda con camino Real que va al Predio Lasarell..." (A.R.M. Sig. 211).

En l'expedient de camins i travessies, format el 1821 per ordre del comissionat Lleonard Oliver, cada ajuntament donava notícia de l'estat en que es trobaven els camins del seu districte i les recomposicions que havien de menester. En el cas de Pollença, es presentà una relació dels camins i les despeses necessàries per a la seva recomposició; entre ells apareix en quart lloc: "Las travesias a la valle de Colonia que son la que parte del Roser Vell, hasta Mirar (sic) y la que parte del Hostalet hasta Colonia y la que de Son Bruy passa a Can Mir" (A.G.C.M. Sig. X-822/9).

Segons consta a l'acta de l'Ajuntament de Pollença del 16 de maig de 1897, "se acordó la reparación del camino que conduce a los predios Els Rafals; toda vez que el trozo desde Can Bosch a dichos predios hallase verdaderamente en estado intransitable, y que a este objeto se destinen varios obreros de los que trabajan el puente de Can Cuset" (AMP. Sig. 1720).

En el Registre de la Propietat de Pollença trobam la inscripció primera de la finca anomenada Son Ali (finca 5812, tom 3496, llibre 403, fol 7), feta el 10 d'abril de 1908, on apareix la següent descripció: "Pieza de tierra llamada Son Ali, situada en el termino de Pollensa, de nueve cuarteradas y ciento cincuenta y tres destres de cabida o sean seiscientas sesenta y seis áreas cuarenta y cinco centiáreas, lindante por Norte y Oeste con el predio La Sarell, por Este con el llamado La Sarelleta y por Sur con el predio Can Bosch; está atravesada por un camino de herradura que conduce al prédio La Sarell y vale según estadística cuatro mil seiscientas diez y seis pesetas". En el mateix Registre està inscrita la finca Lasarell (finca 1215, tom 1747, llibre 157, fol 95), que en la seva 14ena inscripció diu: "Conduce a dicho predio y lo atraviesa, según se expresa en el título presentado, un camino público que arranca de la carretera de Palma y pasando por el predio La Mola dirige a otras propiedades".

Al *Plan General Municipal* (Ajuntament de Pollença, 1991), apareix a l'apartat regulació d'elements d'interès arquitectònic dins la categoria de camins empedrats, amb el nom de Can Bosc-l'Asarell (camí vell) (A.C.I.U. Sig. 312-315).

DOCUMENTACIÓ BIBLIOGRÀFICA LOCALITZADA:

- Al volum núm. 11 de les *Rutes Amagades de Mallorca*, anomenada "Pollença-Puig de Capollença (per Es Pujol i Fartarix des Raco)" (García Pastor, 1966), quan parla de la possessió de la Mola, diu: "L'accés normal a aquesta possessió és per la vessant de l'altra part, enfront nostre, pujant per l'Assarell".

- A la *Guia d'excursiones por el termino de Pollença* (Grup Nord de Mallorca, 1975), a l'excursió anomenada Cova Morella, el trobam citat de la següent manera: "Saliento de Pollença por la calle Roser-vell, se sigue el camino asfaltado hasta Can Bosch; después de una barrera, un poco pasado el predio se toma la carretera que sube ladera arriba hasta llegar paralelamente al encinar. Ente lugar puede observarse una pared de piedras situada encima del talud de la carretera y por un portillo, que da acceso al bosque, se continua un antiguo y confuso camino..."

- El camí de Lassarell apareix a les *Rutas Escondidas de Mallorca* núm. 80, La Cuculla de Fartarix (Desde Pollença, por El Rafal y L'Assarell) (García Pastor, 1977): "Sólo un viejo tortuoso y empinado caminejo de herradura facilitaba el acceso a las alturas de L'Assarell.

Ya más abajo, el camino de herradura, llegando al fondo del valle, enlaza con el de carro, ahora aún el mismo como carretera. Esta en su trazado ha hecho inútil el de herradura o, lo ha cortado en algunos puntos, y ya es difícil seguirlo.

Finalmente, para la bajada desde L'Assarell a Pollença está la ya dicha carretera asfaltada, que ha substituido al ancestral y simpático camino de herradura, que fue hasta hace poco la única vía de acceso a las casas y predios por allá arriba diseminados."

També hi trobam que "se pueden alcanzar antes las casas de La Mola y bajar a L'Assarell por el viejo camino que las comunicaba. Ahora, a la mitad aproximadamente del camino entre ella, una pared medianera y alambrada, sin portillo, dificultan el paso".

- Al llibre de *Pollença. Semblança d'un poble* (Encinas, 1981), quan parla de l'Aixartell i Colonya, diu: "pel carrer del Roser -Vell i la cantonada que presideix la seva ermita, neix el camí que recorr tota la vall de Colonya arribant fins a l'Assarell, accés natural cap a Mina i La Mola; possessions situades ja als vessants que desaigüen pel municipi de Campanet"

- El camí està inclòs en el *Catàleg dels antics camins de la Serra de Tramuntana*, elaborat pel Consell Insular de Mallorca (1993), dins el terme municipal de Pollença: "D'aquest camí ja queda molt poca cosa. De fet, només es poden reconèixer uns petits trams. El primer d'ells, és el millor perquè és un camí de ferradura empedrat a trossos, encara que no molt finament. Passada la possessió de Son Ali, on es conserva el millor trosset, el camí resulta literalment menjat per la vegetació de la garriga, es impracticable, i es perd amb facilitat

L'altre tram que encara es conserva, en mal estat, surt de la carretera i, per dins l'alzinar, es perd entre el bosc i entre altres camins, ja que la cullera, que l'ha eixamplat, l'erosió que l'ha esfondrat i les alzines, han acabat esborrant aquesta via de comunicació" (pàg. 339).

- A l'obra *Pollença: guía de passeig* (Cerdà; Vilanova, 1998), trobam un capítol titulat Lassarell, en el qual es pot llegir: "Dades d'interès: la primera part de l'itinerari transcorre per camí públic fins arribar a la barrera de Can Bosch. La resta és un camí privat obert al públic [...]

S'ha de sortir del poble pel carrer del Roser Vell i, a l'oratori del Roser Vell, agafar el camí de la Rafal, un camí asfaltat i vorejat de petites parcel·les amb construccions rústiques. [...]

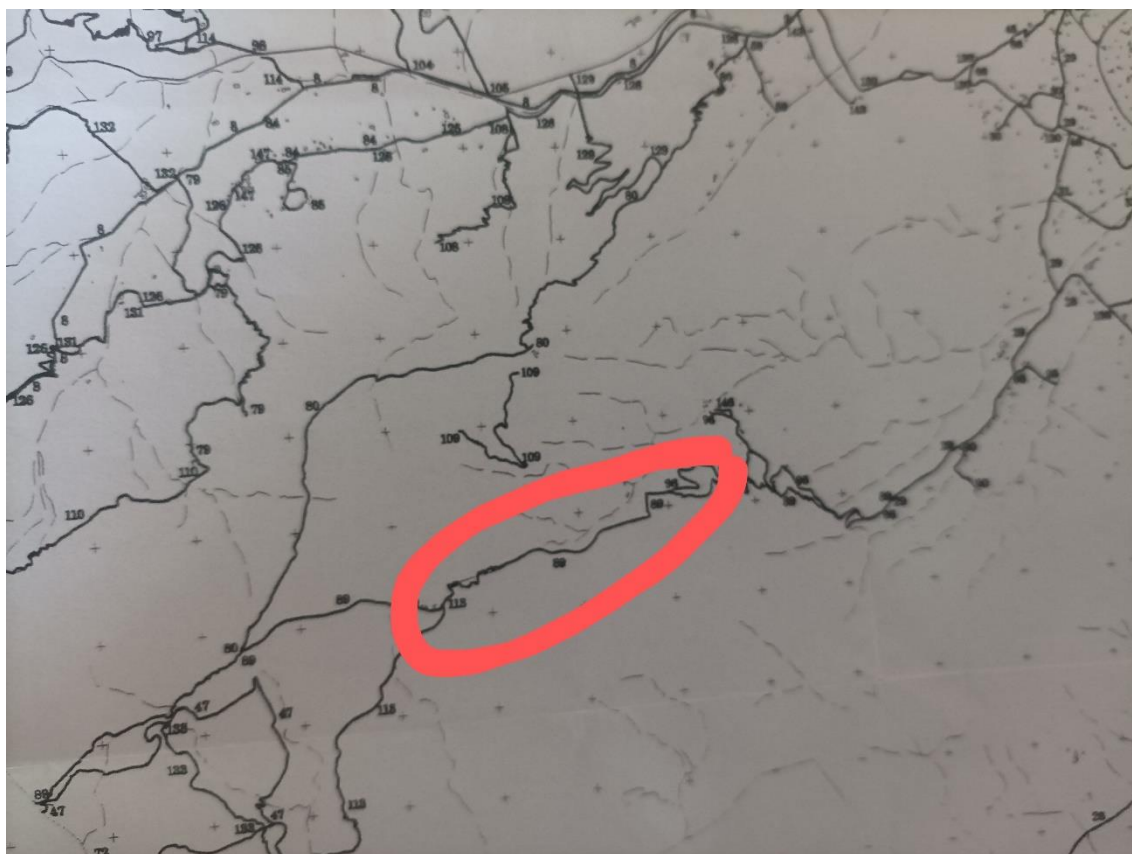
Ja de ple dins la Vall, s'arriba a un petit alzinar, a l'esquerra del qual hi ha un camí que duu a les cases de la possessió de Colonya [...]

Seguint pel camí, amb la penya Mascorda al fons, s'arriba a Can Cusset [...]

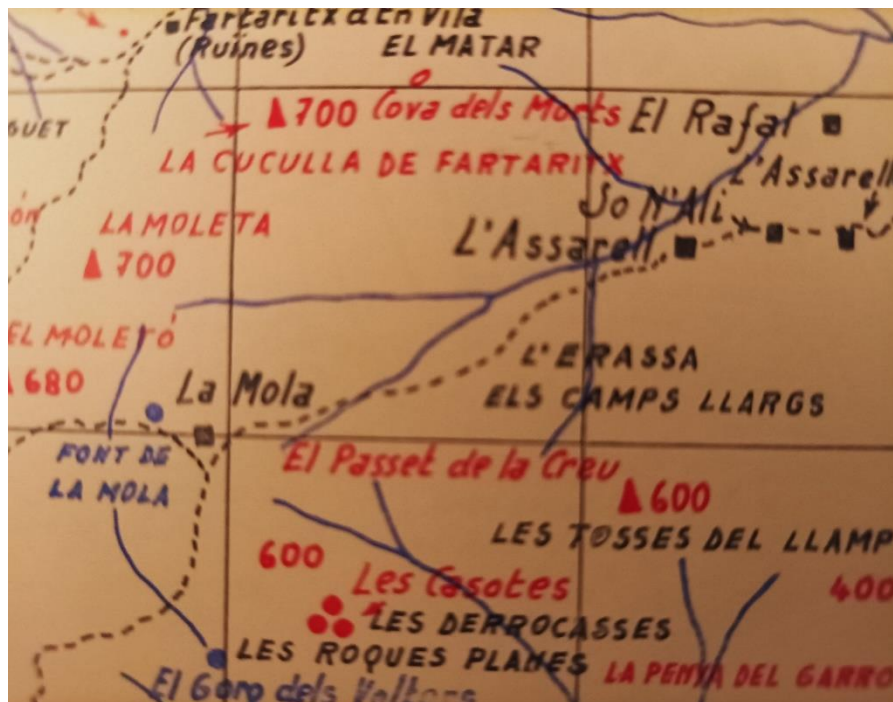
Si no es deixa la carretera, s'arriba a una bifurcació. El camí de la dreta duu als Rafals, per on es pot arribar després a Fartàritx, i el de l'esquerra travessa Son Ali, Lassarelleta i, finalment, arriba a Lassarell.

CARTOGRAFIA ON APAREIX:

- *Mapa militar de España formado por el cuerpo del Estado Mayor del Ejército* (1930-1931). 2a edició. Escala 1/100.000. Apareixen completament a partir de les cases de So n'Ali (tram 8).
- *Mapa General de Mallorca* (Mascaró, 1958). Apareix aproximadament a partir de les cases de So n'Ali (tram 8).
- *Rutas Escondidas de Mallorca* núm. 80 "La Cuculla de Fartàritx (Desde Pollença, por El Rafal y L'Assarell)" i al volum núm. 11, anomenat "Pollença-Puig de Ca-Pollença (per Es Pujol i Fartàritx des Racó)" (García Pastor, 1966) (García Pastor, 1977). Apareixen els trams 8 i 9.

- Imatge del *Mapa general de Mallorca* de Josep Mascaró Pasarius, sector número 5, zona dels Rafals, So n'Ali, Lassarell i la Mola, de la vall de Colonya

- Mapa del fascicle núm. 80 de les *Rutes amagades de Mallorca*, on apareix la zona dels Rafals, So n'Ali, Lassarell i la Mola

